

Розвиток теорії і практики визначення загроз економічній безпеці регіону в трансформаційній економіці

Юрченко А.Ю.

старший викладач кафедри економіки і підприємництва
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

У статті проаналізовано теоретичні підходи до сутності загроз регіональній економічній безпеці. Розроблено основні класифікатори загроз економічній безпеці регіону. Визначено найбільш значимі загрози сучасному соціально-економічному розвитку в регіоні.

Ключові слова: загроза, економічна безпека, регіон, регіональне управління, системний підхід, трансформаційна економіка.

Юрченко А.Ю. РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье проанализированы теоретические подходы к сущности угроз региональной экономической безопасности. Разработаны основные классификаторы угроз экономической безопасности региона. Определены наиболее значимые угрозы современному социально-трансформационному экономическому развитию в регионе.

Ключевые слова: угроза, экономическая безопасность, регион, региональное управление, системный подход, трансформационная экономика.

Yurchenko A.Y. THEORY AND PRACTICE DEVELOPMENT OF DEFINITION OF ECONOMIC SECURITY THREATS IN THE REGION IN TRANSFORMATION ECONOMIC

The article analyzes the theoretical approaches to the essence of regional economic security threats. The basic classifications of economic security threats of the region are developed. The most important threats to modern transformational socio-economic development in the region are identified.

Keywords: threat, economic security, region, regional management, system approach, transformational economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для сучасної трансформаційної економіки характерні кризові ситуації, що набувають усе більш руйнівного характеру і перетворюються на все нові загрози, що впливають на економіку і мають істотні негативні наслідки, кількість яких зростає. Формування системи запобігання загроз економічній безпеці регіонів є одним із головних завдань регіональної економічної політики. Для розробки об'єктивної оцінки загроз регіональній економічній безпеці доцільно використовувати комплексний та системний підходи, що дають змогу сформулювати повну та динамічну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення загроз економічній безпеці регіону актуальна і має практичне значення, але в економічній літературі не знайшли належного висвітлення її окремі аспекти. Значний внесок у розробку питань формування системи загроз економічній безпеці регіону внесли провідні вчені економісти:

Л. Абалкін, В. Богачов, З. Варналій, Я. Жаліло, А. Заячківський, Т. Іванюта, Т. Клебанова, Є. Олейников, Т. Кисла, В. Ткаченко, О. Шнипко та ін. Недоліком досліджень у вітчизняній економічній науці є недостатня увага виділенню загроз економічній безпеці саме регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах питання економічної безпеки регіону залишаються недостатньо вивченими з позиції впливу загроз та розробки ефективних системних механізмів їх запобігання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування сутності загроз економічній безпеці регіону, визначення критеріїв класифікації та системи оцінки впливу загроз у сучасній трансформаційній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення прийняттого рівня регіональної економічної безпеки неможливе без здійснення структурної перебудови регіонального управління. Найбільш раціональним

є прогнозування та попередження загроз економічній безпеці, а економічну політику слід спрямувати на зміцнення фінансового стану регіональних суб'єктів господарювання та збільшення їхньої автономності.

У спеціалізованій літературі існує різноманітна кількість підходів до трактування поняття «загроза». Загроза – це сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта, які виступають причиною збитків, розмір яких визначається ступенем зниження економічного потенціалу регіону протягом певного проміжку часу. Загрозою можна вважати збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта. Загрози виникають у результаті цілеспрямованих або неусвідомлених дій людей, органів влади, а також природних явищ. Загрози економічній безпеці є наслідком суперечностей, що розвиваються як усередині регіону, так і за його межами. Загрози є ключовими у системі категорій економічної безпеки регіону і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають забезпечити її адаптивність до умов, що змінюються.

Тому наукове обґрунтування поняття загроз економічній безпеці, що стримують розвиток регіону, та створення відповідної ефективної системи дадуть змогу розробити дієвий механізм попередження та мінімізації дії цих загроз.

Так, Т.М. Гордієнко під загрозами регіональної економічної безпеці розуміє чинники, які роблять неможливим чи в значному ступені ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. Виявлення загроз та їх усунення є пріоритетними елементами економічної політики регіону [2].

К. Мердок у роботі, присвяченій дослідженню економічних чинників як об'єктів безпеки, уточнює перелік причин, що сприяють виникненню загроз безпеці [14]. До них він відносить зміни в обсягах та розподілі доходів і багатства, що погіршують стан економічних суб'єктів, та різкі зміни у рівні зайнятості, інфляції, доступу на ринок, постачанні сировини тощо, які уповільнюють темпи економічного росту.

Своєю чергою, О.А. Пугач під загрозами економічній безпеці розуміє «фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи

перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеки незалежному державному існуванню та добробуту народу» [10].

На думку М.А. Коваленко, загрози економічній безпеці є сукупністю «реальних та потенційно-можливих явищ і дестабілізуючих чинників, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів в економічній сфері» [5].

Група авторів [6] розглядають загрози як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, тобто актуалізовану діючу небезпеку, яка характеризується конкретною формою прояву та способу дії, або сукупністю умов та чинників, які створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів господарювання.

Досить аргументованим є визначення В. Ярочкина, який під загрозами економічній безпеці визначає явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, цінностей і життєзабезпечення [13].

Під загрозами регіональної економічної безпеці розуміють чинники, які роблять неможливим чи в значному ступені ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. Виявлення загроз та їх усунення є пріоритетними елементами економічної політики регіону.

Загрози розглядають як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, тобто актуалізовану діючу небезпеку, яка характеризується конкретною формою прояву та способу дії, або сукупністю умов та чинників, які створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів [8].

Під загрозами економічній безпеці розуміють явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, цінностей і життєзабезпечення [4]. Загрозами є всі деструктивні чинники, які мають місце на момент дослідження.

У цілому проаналізувавши різні теоретичні підходи до визначення поняття загрози економічній безпеці регіонів, їх можна узагальнити так:

– сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта і які виступають причиною збитків, розмір яких визначається ступенем зниження економічного потенціалу регіону протягом певного проміжку часу;

– загрозою можна вважати збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта;

– загрози виникають у результаті цілеспрямованих або неусвідомлених дій людей, органів влади, а також природних явищ;

– загрози економічній безпеці є наслідком суперечностей, що розвиваються як усередині регіону, так і за його межами;

– є ключовими у системі категорій економічної безпеки регіону і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають до забезпечення її адаптивності до умов, що змінюються.

Визначення системи загроз економічної безпеки регіону має значення не тільки для розробки адекватних заходів у рамках регіональної економіки, але й для повсякденної діяльності суб'єктів господарювання, які мають використовувати дану інформацію в процесі розробки управлінських рішень.

Якщо прослідкувати своєрідну хронологію появи загрози, то спочатку виникає ризик, тобто «можливість виникнення» негативних наслідків, потім з'являється небезпека, яка свідчить про «можливість негативної дії», і, нарешті, створюється загроза, яка веде до конкретної реалізації дій, що несуть негативні наслідки.

Іншими словами, загрозливим є стан економічної безпеки, який уже пройшов стадії ризику і небезпеки, тому для забезпечення економічної безпеки регіону важливе значення має своєчасне виявлення, а в більш сприятливих умовах – попередження прояву загроз, які призводять до порушення соціально-економічної рівноваги у суспільстві.

Для ефективного забезпечення процесу економічної безпеки регіону необхідний постійний аналіз сукупності класифікаційних ознак загроз, які важливі для дослідження. В економічній літературі використовуються різні класифікації загроз.

В.С. Гусєв та В.А. Дьомін пропонують такі класифікаційні ознаки загроз:

– сфера людської діяльності (політична, економічна, соціальна, правова, військова, загострення міжнаціональних відносин, екологічна, демографічна, генетична, науково-технічна, технологічна, ідеологічна, психологічна, інтелектуальна, інформаційна, сировинна);

– джерело загрози (внутрішні – джерело на території країни; зовнішні – джерело, розташоване за кордоном);

– відношення до людської діяльності (об'єктивні – формуються незалежно від ціле-

спрямованої діяльності; суб'єктивні – створюються свідомо);

– імовірність реалізації (реальні – можуть здійснитися в будь-який час; потенційні – у разі формування певних умов);

– залежно від наслідків (загальні – реалізуються по всій країні або більшості її суб'єктів, локальні – на окремих суб'єктах) [3].

Окремо виділяють загрози, які знаходяться на стадії виникнення, із метою попередження негативних змін соціально-економічного стану регіону.

Із точки зору інших сучасних концепцій забезпечення економічної безпеки найбільшої вагомості набуває класифікація загроз на реальні та потенційні. Даний поділ здійснюється за ймовірністю (ступенем ризику) виникнення умов, за яких настає небезпека реалізації національних та регіональних економічних інтересів [1].

Достатньо цікавим і актуальним, на нашу думку, є підхід запропонований В.М. Геєцем і М.О. Кизим, які запропонували здійснювати поділ загроз за сферою походження, а саме: загрози, що виникають у процесі звичайної економічної діяльності, репутаційні загрози та загрози зовнішнього тиску [7].

У цілому науковці розподіляють загрози економічній безпеці на внутрішні та зовнішні, а також за ступенем небезпеки (небезпечні, особливо небезпечні); за можливістю здійснення (реальні, потенційні); за масштабами здійснення (загальнонаціональні, локальні, індивідуальні); за тривалістю дії (тимчасові, постійні); за сферою спрямування (виробничі, фінансові, експортно-імпорتنі, технологічні, інституційні, воєнно-економічні, соціально-економічні, демографо-економічні, еколого-економічні та ін.); за ставленням до них (об'єктивні, суб'єктивні); за характером спрямування (прямі, непрямі)

Своєчасна оцінка загроз економічній безпеці регіону сприятиме дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону і, як наслідок, розвитку економіки регіону. Таким чином, загрози мають різний характер і викликають неоднакові за значимістю, тривалості та обсягу наслідки. Так, загрози можуть з'являтися і зникати, зростати і зменшуватися, при цьому буде змінюватися їх значимість для регіональної та національної безпеки. У зв'язку з цим винятково важливим є правильне визначення і прогнозування пріоритетів загроз, що дає змогу оптимально розподілити наявні ресурси, сили і засоби під час забезпечення безпеки.

Найбільш поширеним у науковій літературі є поділ загроз економічній безпеці за місцем їх виникнення на внутрішні та зовнішні.

Російський науковець із питань економічної безпеки Н.В. Фирюліна [12] доводить, що внутрішні загрози економічній безпеці зазвичай викликані нездатністю економіки до самозбереження та саморозвитку, слабкістю інноваційного початку в розвитку, неефективністю системи державного регулювання економіки, а зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки, а їх джерелом є конфлікт національних економічних інтересів різних країн у зв'язку з реалізацією власного науково-технічного та фінансово-економічного потенціалу.

Існує прямий зв'язок між внутрішніми та зовнішніми загрозами економічній безпеці регіону. Тривале збереження внутрішніх загроз без проведення ефективної економічної політики робить регіон більш уразливим для зовнішніх погроз. Слід зазначити, що в сучасних умовах до зовнішніх і внутрішніх загроз регіональній економічній безпеці з часом додаються все нові різновиди.

На практиці найбільш небезпечними загрозами для розвитку регіонів можна визначити такі:

- нерівномірність територіального розвитку країни;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- послаблення зовнішньоекономічної позиції експортоорієнтованих регіонів, особливо промислових;
- поглиблення структурних диспропорцій регіональних ринків праці;
- значне зниження обсягів бюджетного фінансування соціальної інфраструктури, що сприяє погіршенню демографічної ситуації та соціальної напрузі.

Крім основних причин нестабільності, що обумовлюють нерівність конкуренції, можна виділити і другорядні причини, що меншою мірою стримують економічне піднесення і несуть загрози розвитку регіонів:

- проблеми у галузі корпоративного управління (боротьба за переділ власності);
- обмеження мобільності робочої сили, що приводять до загострення соціальної напруги;
- недовіра до фінансових інститутів;
- нерозвиненість транспортної інфраструктури;
- корупція регіональних органів влади.

Згідно з Е. Олейниковим, регіон характеризується прийнятним рівнем економічної безпеки, якщо:

- регіональні управлінські структури в змозі проводити власну економічну політику в рамках загальнодержавної політики;
- регіональна соціально-економічна система характеризується високим ступенем диверсифікації і здатна гнучко реагувати на різкі геополітичні зміни в рамках держави;
- запас ресурсів дає змогу регіону самостійно здійснювати великі економічні заходи щодо невідкладних соціально вибухових ситуацій у регіоні, зв'язаних із локальними економічними проблемами без очікування допомоги зі сторони держави;
- ресурсна база дає змогу регіону давати допомогу деяким територіям, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відобразитися на регіональних економічних ситуаціях; рівень життя населення регіону не нижче середнього по країні в цілому [9].

Зважаючи на складність та масштабність процесу моніторингу загроз економічній безпеці, виникає необхідність у використанні системного підходу, що передбачає уявлення про досліджуваний об'єкт як про систему, що характеризується елементним складом, структурою як формою взаємозв'язку елементів та розподілом функцій між ними, взаємозв'язком елементів структури внутрішнього середовища та з навколишнім оточенням [11].

У таких умовах управління економічною безпекою на регіональному рівні – це управління відтворювальними процесами в регіоні, яке спрямоване на запобігання загрозам, забезпечення і підтримку економічно безпечного режиму функціонування соціально-економічної системи регіону.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, одним із пріоритетних завдань регіонального управління є виявлення, моніторинг і прогнозування факторів, що впливають на розвиток регіону. Відповідні заходи повинні спиратися на чітке розуміння загроз економічній безпеці території. Виходячи з характеристики і стану загроз, визначаються структурні елементи системи забезпечення економічної безпеки, а також місце, функції і завдання кожного з них у протидії цим загрозам. Фактично визначається механізм виявлення, попередження і припинення загроз економічній безпеці і чинників, що їх провокують.

Сучасна ситуація в економіці України вимагає кардинального вирішення взаємозалежних проблем, які пов'язані із затягуванням

трансформаційного періоду, їхнє розв'язання передбачає реалізацією різних заходів як на державному, так і на регіональному рівнях. Гарантування економічної безпеки і формування ефективних механізмів управління нею є одним із пріоритетних завдань у сучасних умовах розгортання кризових явищ із метою стабілізації господарського комплексу регіонів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антошкін В.К. Економічна та національна безпека регіонів / В.К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 2(26). – С. 108–109.
2. Гордієнко Т.М. Проблеми визначення загроз економічній безпеці регіону / Т.М. Гордієнко, В.В. Третяк // Вісник СХУ ім. В. Даля. – 2011. – № 8(162). – Ч. 1. – С. 236–242.
3. Користін О.Є., Барановський О.І. Економічна безпека : [навч. посіб.] / О.Є. Користін, О.І. Барановський [та ін.] ; за ред. О.М. Джужі. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
4. Клебанова Т.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : [монографія] / Т.С. Клебанова, В.С. Пономаренко, Н.Л. Чернова. – Х. : ИНЖЕК, 2004. – 411 с.
5. Коваленко М.А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : [монографія] / М.А. Коваленко, І.І. Нагорна, Б.В. Сіленков. – К. : ХНТУ, 2006. – 444 с.
6. Лысенко Ю.Г. Спиридонов А.А. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю.Г. Лысенко, С.Г. Мищенко, Р.А. Руденский, А. А. Спиридонов. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
7. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / В.М. Геєць [та ін.] ; за ред. В.М. Геєця. – Х. : ИНЖЕК, 2006. – 240 с.
8. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : [монографія] / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко ; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.
9. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность : [учебник для вузов] / Е.А. Олейников. – Москва : Экзамен, 2004. – 768 с.
10. Пугач О.А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки / О.А. Пугач // Економіка і організація управління. – 2014. – № 1(17). – С. 209–217.
11. Свердан М.М. Регіональна економіка та економічна безпека регіону / М.М. Свердан // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 1. – С. 46–52.
12. Фирюлина Н.В. Экономическая безопасность региона в контексте национальной экономической безопасности Российской Федерации : [монография] / Под ред. к.т.н., доц. Н.В. Фирюлиной. – М. : МГУП, 2003. – 471 с.
13. Ярочкин В.И. Теория безопасности / В.И. Ярочкин, Я.В. Бузанова. – М. : Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. – 176 с.
14. Murdoch C. Economic factors as objects of security; Economics, security and vulnerability // F. Trager Economic issues and national security. – Lawrence, 1977. – P. 67–98.